

СЕКЦІЯ І. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ, МАКРО- ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

МОДЕЛІ РОЗПОДІЛЬЧИХ ВІДНОСИН

Мірясов Юрій Олександрович

канд. екон. наук, доцент кафедри економічної теорії
та економічних методів управління

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна

В структурі циклу суспільного відтворення, який включає в себе виробництво, обмін, розподіл та споживання суспільного продукту, розподільчі відносини виграють особливу роль. Від того, як відбувається процес розподілу, залежить обсяг сукупного попиту і структура споживання в економіці так само як і процес нового циклу виробництва, а розподіл благ та доходів носить соціальний характер, визначаючи рівень соціалізації, довіри та вектор соціальної спрямованості розвитку суспільства. Дослідження розподільчих відносин має два аспекти. По-перше, увага акцентується на проблемі дистрибуції, тобто розподілу доходів, їх пропорційності і, як наслідок, проблемах нерівності та соціальній справедливості, рекомендаціях та реальній політиці з оптимізації подальшого перерозподілу доходів. Інший аспект розподільчих відносин пов'язаний з механізмами алокації, тобто фізичного розподілу ресурсів або товарів, що визначає пропорції нового циклу виробництва, переливу ресурсів між галузями та виробниками і впливає на подальшу ефективність процесу виробництва. Відмітимо, що будь який механізм алокації має дистрибутивні наслідки.

Підґрунтям розподільчих відносин та означених їх сторін є два головні механізми – ринковий та адміністративний. Їх сполучення в тих чи інших пропорціях формує і визначає типи економічної системи, спектр яких може бути доволі широким – від ліберальної до жорстко адміністративної. Кожному з можливих типів економічної організації притаманні свої особливості щодо процесів перерозподілу, особливостей дії дистрибутивних та алокативних механізмів.

Серед головних моделей алокації, або розподілу ресурсів чи товарів виділимо моделі аукціону, черги та наділення. Модель аукціону, притаманна саме ринковому типу ціноутворення. Механізм класичного аукціону у чистому вигляді досить зрозумілий – власником блага (ресурсу або товару) стає той, хто запропонує найвищу ціну, а ті, хто не можуть заплатити, позбавляються цього блага. Ця модель була використана Вальрасом для пояснення рівноважної ринкової ціни: виробник задає ціну виходячи з власних витрат і запланованого прибутку і тоді ціна попиту стає вирішальною. Покупці, чия індивідуальна готовність заплатити, менша за задану ціну, добровільно залишають процес торгів і виходять з угоди. Ті, чия ціна попиту збігається із заданою, отримують товар. Ті ж, хто може заплатити вищу ціну, ніж задана, окрім товару отримують споживчу премію – споживчий надлишок. Отже у розподілі відіграє роль ефективна ціна, яка є об'єктивною і не залежить від суб'єктивного фактору.

Друга модель розподілу – наділення, виступає як надання благ потенційним

користувачам за неціновими ознаками. В дефіцитних економіках, наприклад в СРСР була поширена практика наділення дефіцитними благами починаючи від продуктів харчування (продуктових наборів), закінчуючи виробничими ресурсами. Так само існувало наділення суспільними послугами – місця в дитячих садках, квоти на зачислення до вишів, місця до санаторіїв та інше. Така модель може бути реалізована у вигляді а) адміністративного наділення, при якому органи управління визначають постачальника блага та його потенційного користувача; б) наділення безпосередньо виробником, який визначає коло отримувачів блага. Сам процес наділення має частково феодалний характер – привілеї суверена своєму васалу. Отже отриманню блага передують певні ступені лояльності отримувача. За умов розвинутого суспільного устрою критерії лояльності маскуються або відходять на другий план. На перше місце офіційно виходять критерії дотримання принципу соціальної справедливості, а саме – ступінь потреби в даному товарі або ресурсі. З етичної точки зору зрозуміла важливість цієї ознаки, розбіжності виникають лише з приводу конкретного визначення «ступеня потреби». Однак критерії лояльності (заслуга; політична позиція; походження; громадське положення) також залишаються. Немає такого суспільства, де б ці критерії розподілу благ не відігравали жодної ролі, але їх наявність буде завжди об'єктом критики та дискусій через відмінності в політичних позиціях та морально-етичних нормах. Нарешті, третя група критеріїв, які засуджуються суспільством і законом, але грають помітну роль в будь-якому суспільному ладі: особисті зв'язки; корупція, подяка або взаємна послуга. Процес наділення благом за офіційно позначеними критеріями ускладнюється тим, що дійсні критерії відбору не завжди відкрито визнаються. Кожна конкретна схема наділення дає переваги одним економічним суб'єктам над іншими. Тож наділення стає чинником перерозподілу, а конкретний зміст критеріїв, що використовуються при розподілі, стає характеристикою суспільно-економічної системи.

Третьою моделлю розподілу є черга. Якщо фізичні обсяги пропозиції блага відомі і підлягають розподілу, можливі три типи черги задля отримання блага: реальна черга, в якій потенційні отримувачі очікують благо; черга по запису, в якій претендент може залишити місце розподілу, отримавши порядковий номер; черга за порядком прибуття, коли претенденти отримують благо по мірі прибуття до місця розподілу. Загальною властивістю всіх трьох типів черги є те, що черговість прибуття на місце пропозиції є єдиним критерієм відбору – той, хто за часом прибуває раніше, отримує перевагу перед іншими.

Зазначимо, що наділення та черга мають взаємні ознаки. Наділення може здійснюватися в певному черговому порядку, коли коло осіб є визначеним і кожен отримує благо тільки після закінчення повного циклу наділенням благ всіх, хто його потребує. На відміну від наділення де уповноважена особа чи організація здійснює відбір на підставі різних критеріїв, в моделі черги відбір є знеособленим.

Означені три моделі алокації виділено в чистому вигляді. В будь-яких системах можливі прояви кожної з них. Як різновид, відмітимо їх комбінацію у вигляді паралельного розподілу, коли товари чи ресурси можуть одночасно розподілятися паралельно через два канали – через державний сектор і через ринкові механізми. В багатьох країнах така змішана схема алокації застосовується щодо надання суспільних благ, коли поряд з безкоштовною освітою або медициною діють приватні школи та медичні заклади. Вони можуть відрізнятися якістю послуги, що надається, ціною, супутніми витратами нецінового характеру, ступенем залежності споживача від виробника. У випадку надання послуг через державний сектор схема розподілу передбачає отримання блага через адміністративне наділення та/або черги.

Паралельно в ринковому сегменті визначальною є модель аукціону, яка може супроводжуватись моделлю черги.

Список використаних джерел:

1. Алексеева А. Ю. Загальні принципи формування розподільчих відносин в Україні на макроекономічному рівні [Електронний ресурс] // Вісник Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту - 2006. - Вип. 10. - С. 123-125. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdnuzt_2006_10_31
2. Боряк Г.В. 25 років незалежності: нариси історії творення нації та держави – ; НАН України ; Ін-т історії України. – К. : Ніка-Центр, 2016. – 796 с.
3. Геєць В. Економіка і суспільство: непізнані грані взаємовпливу (роздуми над прочитаним) [Електронний ресурс] // Економіка України. - 2012. - № 3. - С. 4-24. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2012_3_2.
4. Чернишевич О.М. Диспропорційність розподільчої системи України внаслідок національних економічних трансформацій // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – № 3. – С. 160–164.